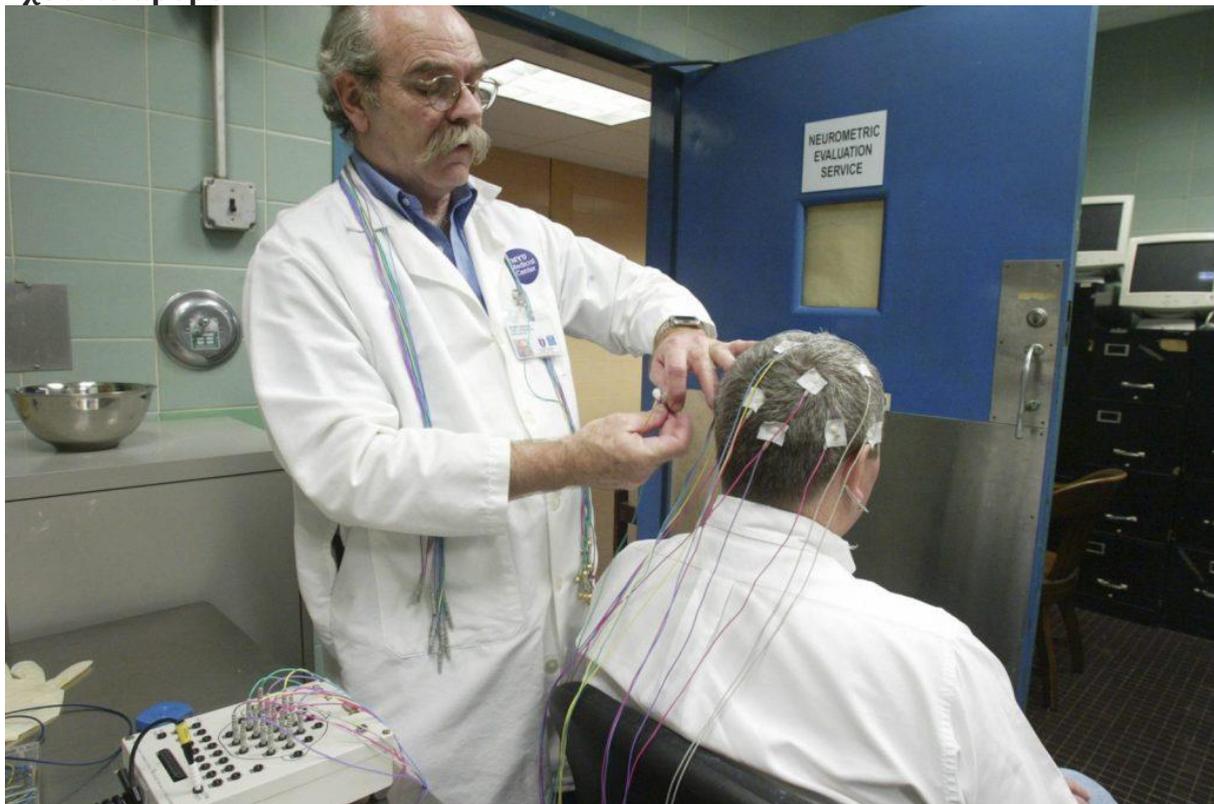

Η εγκεφαλική αφήγηση της ελεύθερης βούλησης

11.02.202613:25

[Γεώργιος Χρούσος](#)

Σχετικό άρθρο

Αλτσχάμερ: Το κρυμμένο εγκεφαλικό σήμα που την αποκαλύπτει

Η ιδέα ότι ο άνθρωπος δεν διαθέτει πραγματική ελεύθερη βούληση – ότι οι αποφάσεις του λαμβάνονται ασυνείδητα από τον εγκέφαλο και ότι η συνείδηση απλώς τις παρακολουθεί και τις επικυρώνει – έχει τα τελευταία χρόνια αποκτήσει ευρεία απήγηση, τόσο στη νευροεπιστήμη όσο και στον δημόσιο λόγο.

Τροφοδοτείται από πειραματικά δεδομένα που δείχνουν ότι **εγκεφαλικά σήματα** που προετοιμάζουν και εκτελούν μια πράξη ανιχνεύονται αντίστοιχα πριν το άτομο αναφέρει ότι «αποφάσισε» να ενεργήσει και πριν ενεργήσει. Από αυτό κάποιοι συνάγουν ότι η βούληση είναι μια ψευδαίσθηση και ότι έννοιες όπως η προσωπική ευθύνη, η ηθική λογοδοσία και η ενοχή είναι κοινωνικές συμβάσεις χωρίς βιολογικό θεμέλιο.

Και όπως ελέχθη από τον Επίκουρο, «η ελευθερία μας δεν εξουσιάζεται από κανέναν άλλο παρά από εμάς και γι' αυτό επιδέχεται τόσο τον έπαινο όσο και την επίκριση».

Μια τέτοια ερμηνεία, όμως, συγχέει τη χρονική προτεραιότητα με την αιτιότητα και υποτιμά την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης σκέψης, βούλησης και πράξης. Σε άρθρο του ο έγκριτος αμερικανός νευρολόγος Mark Hallett (*Physiology of Free Will and Agency*) προσφέρει ένα πιο ώριμο πλαίσιο: δεν αρνείται τη βούληση, αλλά τη νοσηματοδοτεί ως αναδυόμενη ιδιότητα ενός «καταναμεμημένου» εγκεφαλικού συστήματος. Η βούληση δεν είναι ένα «κουμπί» στη συνείδηση, αλλά η εμπειρική έκφραση μιας διαδικασίας ενοποίησης κινήτρων, στόχων, αξιών και προβλέψεων.

Στο νευροβιολογικό επίπεδο, η πράξη γεννιέται από τη σύγκλιση συναισθηματικών ωθήσεων, γνωστικών σχεδίων, μνήμης και αισθητηριακών δεδομένων, τα οποία ενοποιούνται σε δίκτυα που περιλαμβάνουν τον προμετωπιαίο φλοιό, τα βασικά γάγγλια και τις βρεγματικές περιοχές του εγκεφάλου – στον άνθρωπο, βέβαια, ο συνειρμικός και «ηθικός» φλοιός είναι τεράστια ανεπτυγμένοι και αναμένεται να παίζουν μείζονες ρόλους και στη βούλησή του και στις πράξεις ενός ατόμου! Από αυτή τη δυναμική διαδικασία αναδύεται μια πρόθεση δράσης, η οποία σταθεροποιείται, μετατρέπεται σε κινητική εντολή και εκτελείται. Η συνείδηση της βούλησης (will) και της ιδιοπραξίας (agency) προκύπτει σε κλάσματα του δευτερολέπτου εκ των υστέρων, ως τελική ερμηνεία και όχι ως αιτία της πράξης.

Φιλοσοφικά, αυτό δεν οδηγεί στον μηδενισμό, αλλά σε έναν μορφωμένο συμβιβασμό ανάμεσα στον ντετερμινισμό και την ελευθερία. Η ελευθερία δεν είναι η απουσία αιτιότητας, αλλά η ύπαρξη εσωτερικής αιτιότητας – ενός συστήματος που μπορεί να αναστέλλει, να επανεκτιμά και να επιλέγει. Όπως ήδη από τον Αριστοτέλη η «προαίρεσις» δεν είναι απλή επιθυμία, αλλά επιθυμία διαποτισμένη από λόγο και ήθος, έτσι και στη σύγχρονη νευροβιολογία η ελευθερία δεν είναι αυθαιρεσία, αλλά ρυθμισμένη αυτονομία. Και είναι αυτονόητο ότι και οι συνειδητοποιημένοι λογικοί συνειρμοί (η αριστοτέλεια «βούλευσις») μπορούν να προηγούνται και να συμμετέχουν στη δημιουργία μιας συνειδητής, έλλογης και εκούσιας επιλογής (προαίρεσις) ενός συγκεκριμένου τρόπου πράξης ακόμα κι όταν η τελική συνειδητοποίηση της πράξης είναι μεθύστερη.

Αν η βούληση, όπως προτείνουν μερικοί, είναι ψευδαίσθηση, τότε η έννοια της ευθύνης καθίσταται προβληματική και το ποινικό δίκαιο μετατρέπεται σε καθαρά διαχειριστικό μηχανισμό κινδύνου. Αντίθετα, αν η βούληση νοηθεί ως ικανότητα αυτορρύθμισης, τότε η ευθύνη και η απόδοσή της παραμένει θεμελιώδης και γίνεται βαθύτερα ανθρώπινη: δεν είναι απόλυτη, αλλά βαθμιαία· δεν είναι τιμωρητική, αλλά αποκαταστατική.

Το ίδιο ισχύει για την εκπαίδευση. Αν ο άνθρωπος είναι απλώς προϊόν μηχανικών διεργασιών, η παιδεία περιορίζεται στην εκπαίδευση δεξιοτήτων. Αν όμως ο εγκέφαλος είναι σύστημα που διαμορφώνει την ίδια του τη ρυθμιστική ικανότητα, τότε η εκπαίδευση είναι καλλιέργεια ελευθερίας: ενίσχυση της κριτικής σκέψης, της αναστολής της παρόρμησης και της πρόβλεψης των συνεπειών.

Τέλος, και στην ψυχική υγεία, η έννοια της ελευθερίας έχει θεραπευτική σημασία. Πολλές ψυχικές διαταραχές – από τον εθισμό έως την ιδεοψυχαναγκαστική διαταραχή – μπορούν να νοηθούν ως διαταραχές της ικανότητας αυτορρύθμισης.

Η θεραπεία δεν μπορεί να είναι απλώς φαρμακολογική, αλλά και επανεκπαιδευτική του συστήματος της βούλησης. Και αυτό αποδεικνύεται από την επιτυχή εφαρμογή της γνωστικής – συμπεριφορικής ψυχοθεραπείας και άλλων σχετικών θεραπειών σε αυτές τις καταστάσεις. Η νευροεπιστήμη, επομένως, δεν αποδομεί την ανθρώπινη ελευθερία. Την απογυμνώνει από τον μύθο και τη θεμελιώνει στη βιολογία. Και ακριβώς για αυτό την καθιστά πιο εύθραυστη – αλλά και πιο πολύτιμη. Δεν είμαστε απόλυτα ελεύθεροι. Είμαστε όμως υπεύθυνα ελεύθεροι. Και αυτό ίσως είναι το πιο ανθρώπινο χαρακτηριστικό που έχουμε. Και όπως ελέγχθη από τον Επίκουρο, «η ελευθερία μας δεν εξουσιάζεται από κανέναν άλλο παρά από εμάς και γι' αυτό επιδέχεται τόσο τον έπαινο όσο και την επίκριση».

Ο κύριος Γεώργιος Π. Χρούσος είναι ακαδημαϊκός, ομότιμος καθηγητής Παιδιατρικής και Ενδοκρινολογίας, επικεφαλής στην έδρα της UNESCO Εφηβικής Υγείας και Ιατρικής, πρόεδρος στο Ελληνικό Ινστιτούτο Pasteur.

